

Luonto-ESKEH – opas kartoittajille

Tämä luontoreittien kartoitusmenetelmä ja kriteeristö (Luonto-ESKEH) pohjautuu ESKEHiin, eli rakennetun ympäristön esteettömyyskartoitusmenetelmään. Menetelmä kehitettiin Invalidiliiton ESKEH-projektissa vuosina 2007–2009 (http://www.esteeton.fi/portal/fi/julkaisut/esken_julkaisut/oppaita_ja_suunnitteluohjeita/eskeh-projekti_esteettomyden_arviointimenetelman_ja_kartoituslomakkeen_kehittaminen/).

Luontoreittien kartoittaminen

Luonto poikkeaa oleellisesti rakennetusta ympäristöstä, olkoonkin, että luontoreitit ovat useimmiten rakennettuja. Luonto tuo mukanaan omat haasteensa myös kartoittamiseen. Rakennetun ympäristön millit muuttuvat luonnossa senteiksi tai jopa metreiksi. Vuoden-aikojen vaihtelut ja sääolosuhteiden muutokset vaikuttavat kartoitukseen ja tuloksiin. Siksi kohteita tarkastellaan aina kartoitushetken tilanteen mukaan. Vuorokaudenaika ja päivämäärä ovat tärkeitä tietoja, samoin säätila. On hyvin erilaista kartoittaa luontoreittiä loppusyksyisenä päivänä verrattuna kevätpäivään, vaikka kellonaika olisi sama. Ensisijassa luontoreitit kartoitetaan aina kesäolosuhteissa, ellei tilaaja halua nimenomaan talvi-kartoitusta.

Luontoreittien kartoituskriteerit käsittävät 21 kartoituslomaketta. Lomakkeiden avulla kartoitetaan kohteesta saatava ennakkotieto (kohteiden mahdolliset verkkosivut ja painetut esitteet), opastus, erilaiset reitit ohitus- ja kääntöpaikkoineen sekä pintamateriaalit samoin kuin reitin varrella olevat kohteet ja rakennelmat. Näitä ovat esimerkiksi taukopaikat, laavut, näköalatasanteet ja lintutornit.

Tarvittavat mittausvälineet ja kartat

Kartoitusta varten tarvitaan **kartoituslomakkeet, kamera, rullamitta tai digitaalinen etäisyysmittari, askelmittari ja digitaalinen vesivaaka** (kaltevuusmitta). Koska pituuskaltevuuksien mittaaminen ja kaltevuuksien havaitseminen luontoreiteillä on haasteellista, on vesivaakaan hyvä liittää pitkä, noin 2 metrin mittainen lauta tai rima, jolloin lyhyellä matkalla olevat epätasaisuudet eivät vaikuta mittaamistulokseen. Lisäksi tarvitaan alueen **reittikartta, maastokartta** ja/tai **sähköinen karttapohja** sekä **gps-paikannin tai kompassi** kohteiden sijainnin yksilöimiseksi ja kiinnittämiseksi reitille paperikarttaan tai sähköiselle karttapohjalle. Kartta-aineiston toimittaa yleensä kartoituksen tilaaja.

Kartoittaminen käytännössä

Kartoitus käynnistetään hankkimalla saatavilla oleva ennakkotieto, minkä jälkeen se kartoitetaan lomakkeiden mukaisesti. Sen jälkeen siirrytään itse reitille ja sen varrella oleviin kohteisiin. Reitin varrella on hyvä tarkistaa ennakkotietojen paikkansapitävyys vertailemalla niitä todellisuuteen: ovatko esimerkiksi ilmoitetut sähköpistorasiat käytettävissä.

Kartoituslomakkeiden kaikki kohdat käydään läpi ja pääsääntöisesti kysymyksiin vastataan rastimalla ruutuun K = kyllä, E = ei tai Ek = ei koske kyseistä reittiä tai kohdetta. Osaan kysymyksiä liittyy lomakkeisiin merkitty numeerinen kriteeri, jonka toteutuminen todennetaan mittaamalla. Kyllä-vastaus tarkoittaa aina ongelmattonta tilannetta, eli kriteeri täyttyy ja ei-vastaus tarkoittaa, että kriteeri ei täyty. **Jos lomakkeessa oleva kriteeri ei täyty**, mittauksen tulos merkitään lomakkeeseen. Niitä voidaan hyödyntää raportointivaiheessa.

Joissakin kysymyksissä pyydetään merkitsemään rasti E-sarakkeeseen, jos reitillä tai sen varrella olevissa kohteissa ilmenee kysymyksessä esitetty ongelma (esimerkiksi "rastita E, jos kulkureitti on roskainen"). Tämä kysymysmuoto on valittu lomakkeeseen, koska on haluttu kyllä-vastauksen tarkoittavan aina esteetöntä eli hyväksyttävää tilannetta ja että ongelmakohteet saadaan merkityksi E-sarakkeeseen. Tämä helpottaa raportointia.

Kartoituslomakkeissa on tilaa lisätiedoille. Siihen voi kirjata raportoinnin kannalta tärkeitä lisähuomioita ja tietoja, jotka eivät tule esille lomakkeen kysymysten muodossa.

Vaatus – suositus

Vastausarakkeiden reunassa on tieto, onko kyseinen kriteeri vaatimus vai suositus. Vaatimukset pohjautuvat lähinnä olemassa oleviin esteettömyysmääräyksiin. Suositukset perustuvat SuRaKu- ja muihin ohjeisiin sekä hyviin käytäntöihin. Esteettömyyden todentamisessa on oleellista, että vaatimukset täyttyvät. Kun kriteerejä käytetään uuden suunnittelun ja toteuttamisen apuvälineenä, on syytä käyttää mahdollisuuksien mukaan suositusarvoja.

Raportointi

Kartoituksesta laaditaan kerätyn tiedon pohjalta kirjallinen raportti, jota kannattaa täydentää valokuvin. Raportin muoto ja laajuus sovitaan etukäteen tilaajan kanssa. Luontoreitin kartoituksen tarkoituksena on antaa tietoa kohteen esteettömyydestä. Raporttia voidaan hyödyntää myös tuotettaessa sähköistä ja painettua materiaalia, jos sitä ei ole ennestään. Kartoituksen tulokset esitetään tiivistetysti ja helpotajuisesti.

Raportin alkuun on tärkeää kuvaila reitti. Kuvailun perusteella on helppo saada oleellinen tieto kyseisen luontoreitin ominaisuuksista. Kuvailuun voidaan lisätä mitattuja tietoja. Jos

esimerkiksi luiskan leveys on vähemmän kuin vaadittu 1,2 m, voidaan kuvailuun kirjoittaa "luiskan leveys on 1,0 m". Tästä voi itse kukin päätellä, kuinka kyseinen kohta toimii hänen itsensä kohdalla.

Raportissa esitetään kehittämistä vaativat asiat – erityisesti jos ne ovat vaaratekijöitä reitillä kulkeville ihmisille. Tavoitteena ei ole antaa liian yksityiskohtaisia ohjeita asioiden muuttamiseksi vaan pikemminkin kuvailla asioiden tila. Valokuvat auttavat havainnollistamaan hyviä, haasteellisia tai esimerkiksi vaaraa aiheuttavia kohtia reitillä ja sen varrella olevissa kohteissa.

Raportin lopuksi voidaan todeta, onko reitti, sen osa tai sen varrella oleva kohde tehdyn kartoituksen perusteella esteetön vai ei. Tämä tietenkin edellyttää, että kaikki kriteerit täyttyvät. Ja jos reitti ei ole esteetön, kerrotaan esteelliset kohdat tai kohteet ja paikannetaan ne. Mutta tätäkin tärkeämpi on reitin ja kohteiden selkeä kuvailu.

Esimerkki kuvailun sisällöstä

Kohteen kuvailun perusteella luontoreittien käyttäjät pystyvät arvioimaan mahdollisuutensa käyttää reittiä ja sen kohteita. Esimerkki: "Kyseessä on 4 km:n pituinen rengasreitti, jonka pintamateriaali on koko matkalla tiivistetty kivituhka. Kulkuväylän leveys on pääosin 1,2 m, mutta joissakin kohdin se on vain metrin levyinen. Myötäpäivään kierrettäessä, noin kilometrin kohdalla on taukopaikka, jonka yhteydessä on esteetön wc. Reitti on lähtöpisteestä katsottuna esteetön noin 1,5 km:n matkalta, minkä jälkeen reitillä on jyrkähkö nousu. Nousun pituus on 2,5 m ja sen suurin kaltevuus on 12 %. Reitillä jyrkän osuuden molemmin puolin on käsijohteet ja se on pinnaltaan hyvin tasainen. Nousun jälkeen on levähdyspaikkana toimiva näköalatasanne, josta aukeaa komea maisema. Loppureitti on esteetön.

Vastapäivään kierrettäessä noin 2 km:n kohdalla lähtöpisteestä on esteetön wc, esteetön katettu nuotiopaikka, sähköpistorasia ja vesipiste. Reitti on esteetön, kunnes noin 2,5 km:n päässä lähtöpisteestä on näköalatasanteen jälkeen jyrkähkö, pinnaltaan tasainen, noin 2,5 metrin pituinen alamäki (suurin kaltevuus on 12 %). Reitillä jyrkän osuuden molemmin puolin on käsijohteet."

Toimenpide-ehdotukset ja niiden luokittelu

Tilaaajan kanssa voidaan sopia, että kartoituksen tuloksena syntyneet toimenpide-ehdotukset luokitellaan kahteen ryhmään: vaaraa aiheuttavat sekä liikkumista ja toimintaa haittaavat/estävät asiat. Lisäksi ne voidaan jaotella kehittämistoimenpiteisiin ja ylläpito-toimenpiteisiin. Vaaraa aiheuttavia asioita ovat esimerkiksi "joen ylittävän sillan kaide on katkennut, putoamisvaara" (paikka määriteltävä), ja samalla se luokitellaan ylläpito-toimenpiteisiin. Tai liikkumista ja toimintaa haittaavat/estävät asiat: "opasviitat puuttuvat reittiosuudelta" (osuus määriteltävä), ja samalla se luokitellaan kehittämistoimenpiteisiin.

Kriteeristön muu käyttö

Kriteeristöä voidaan käyttää myös tarkistuslistana luontoreittien suunnittelijoille, rakentajille ja kunnossapitäjille.

Käytetyt termit

Tässä on selitetty sellaiset luontoreitteihin liittyvät termit, joita ei ole selitetty Rakennetun ympäristön esteettömyyskartoitussoppaassa. Kyseiset termit on hyvä ymmärtää, jotta kartoituksen voi suorittaa asianmukaisesti. Osa termeistä on määreitä, joita ei voi mitata (esimerkiksi "selvästi havaittava"), osa puolestaan kuvailee kohteen (esimerkiksi "levähdyspaikka") tai asian (esimerkiksi "kohokartta").

Elämyskohde: kohde tuottaa moniaistisen ja merkittävän kokemuksen

Helposti havaittava: vaikeuksitta taustastaan tai ympäristöstään erottuva (alue tai kohde)

Hyvä kontrasti: vaikeuksitta havaittava eroavaisuus kahden eri asian välillä

Katettu nuotiopaikka: kiinteäksi rakennettu paloturvallinen nuotiopaikka, joka on katoksessa tai sen välittömässä läheisyydessä; nuotion äärellä istutaan katon alla

Kattamaton nuotiopaikka: kiinteäksi rakennettu paloturvallinen nuotiopaikka; nuotion äärellä istutaan taivasalla

Kohokartta: näkövammaisille luotu tunnistettava kartta, jossa on käytetty pistekirjoitusta, kohotekstiä ja kohosymboleja sekä tunnisteltavia materiaali- ja pintaeroja

Kontrastimerkintä: tummuuseroltaan selkeästi erottuva merkintä

Kota (tässä yhteydessä): virkistyskäyttöön tarkoitettu, yleensä ylöspäin kapeneva seinällinen rakennelma, jossa on ovi ja jonka keskellä on avoin nuotiopaikka

Kääntöpaikka: reitillä oleva levennys, jossa on mahdollista kääntyä ympäri myös suuren apuvälineen kanssa

Laavu: yhdeltä sivultaan avoin katettu rakennelma, jonka edessä on yleensä nuotiopaikka

Laavupiha: laavun ympärille rajoittuva alue, joka on tarkoitettu laavulla oleskelua varten

Lava: tornia matalampi rakennelma luonnon tarkkailua varten

Levähdyspaikka: levähtämiseen tarkoitettu paikka reitin varrella, jossa on istuin tai vastaava

Lintu- ja maisematorni: yleensä puinen tornimainen rakennelma, jonka tarkoituksena on auttaa lintuja tai maisemaa tarkkailevaa henkilöä näkemään kauemmas; torni voi olla useampikerroksinen

Nauhareitti: reitti, jonka alku ja loppu ovat eri pisteissä

Nojailukaide: vaakasuuntainen, noin 90 cm:n korkeudelle asennettu kaide, joka on tehty erityisesti nojaamista varten

Ohituspaikka: toisistaan näköyhteyden päässä olevat levennykset, joissa on mahdollista ohittaa myös apuvälinein

Opastaulu: sisältää oleelliset tiedot reitistä (piirros 1)

Opasviitta: osoittaa kohteen nimen, suunnan ja etäisyyden (piirros 2)

Pitkospuut: pituussuuntaisesti yhdestä tai useammasta vierekkäin asetetusta lankusta tai halkaistusta puusta rakennettu kulkureitti

Rajautuu selkeästi: vaikeuksitta havaittava reuna (esimerkiksi kulkuväylällä)

Reittimerkki: osoittaa reitin kulun maastossa; yleisimmin käytetyt merkintätavat ovat puuhun tai pylväaseen sidottu tai muutoin kiinnitetty nauha, maalattu rengas ja kilpimerkki (piirroset 3, 4 ja 5)

Rengasreitti: reitti, joka palaa lähtöpisteeseen

Sanakartta: näkövammaisille luotu ääneen kerrottu kuvaus reitistä tai kohteesta

Tarkkailupiilo: paikka tai rakennelma, jonka suojassa voi huomaamattomasti havainnoida ympäristöä

Tasanne: turvallinen levähdyspaikka luonnon tarkkailua varten; tasanne sijaitsee yleensä samalla tasolla maanpinnan kanssa

Taukopaikka: ruokailuun tai levähtämiseen tarkoitettu kalustettu paikka reitin varrella

Tietotaulu: kertoo kohteen lähiluonnosta tai historiasta tms. (piirros 6)

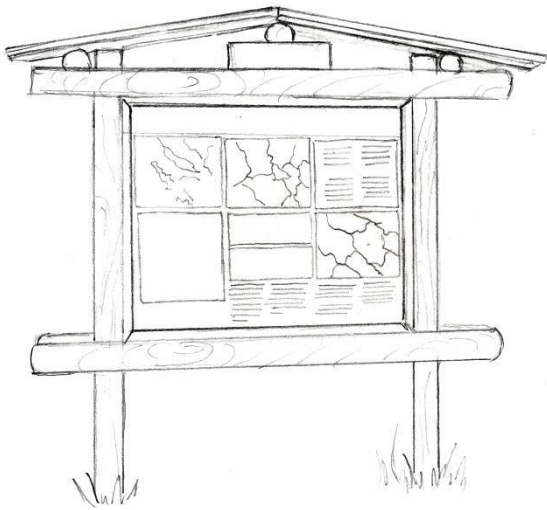
Tummuuskontrasti: selkeä erilaisuus tummuuserojen välillä

Tuntokontrasti: tuntoaistiin perustuva selkeä erilaisuus materiaalien välillä

Uimaporras: loivat laiturilta veteen johtavat portaat; portaan molemmin puolin on tavalisten käsijohteiden lisäksi matalat käsijohteet; portaiden yläpää lähtee noin istumakorkeudelta (piirroset 7 ja 8)

Vedestänoususyvennys: uimalaiturin reunaan tehty syvennys, jossa pystyy punnertamaan itsensä ylös vedestä (piirros 7)

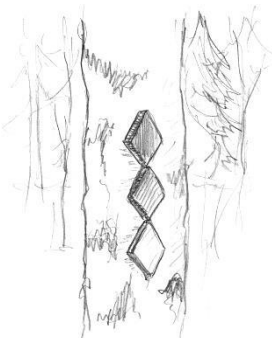
Yhdyssilta: rannan ja kelluvan laiturin välinen silta

Piirros 1: opastaulu

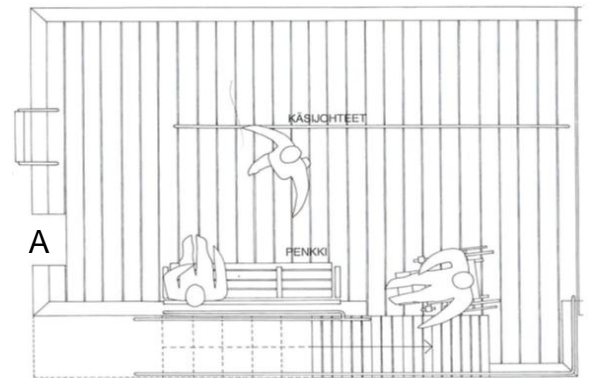
Piirros 2: opasviittoja

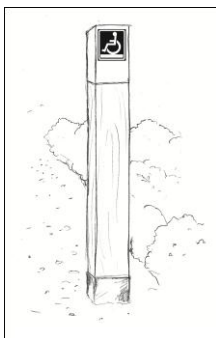
Piirros 3:
reittimerkki

Piirros 4:
reittimerkki

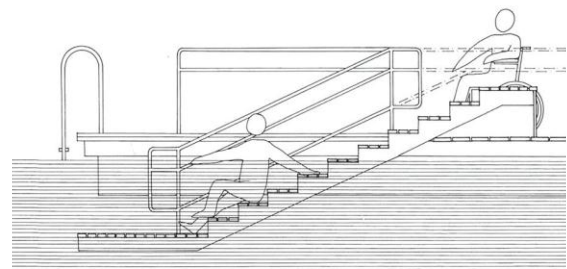
Piirros 7: vedestä noususyvännys (A)
ja uimaporras

Piirros 5:
reittimerkki
(kilpimerkki)

Piirros 6: tietotaulu

Piirros 8: uimaporras

Kuvat 1–6: Johanna Paulin, Invalidiliitto
Kuvat 7–8: Irma Verhe (Irma Verhe ja Suomen Invalidien Urheiluliitto: Esteettä
luontoon liikkumaan, Ulko- ja luontoliikuntapaikkojen soveltuvuus liikkumisesteisille,
Painatuskeskus Oy, Helsinki 1994)